

سلامت و رفاهیت



**دانشگاه آزاد اسلامی**

**واحدتهران مرکزی**

**دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی**

**پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)**

**گرایش: الهیات – فقه مقارن و حقوق جزای اسلامی**

**عنوان:**

**آثار أجل در عقدهای مضاربه و بیع سلف**

**استاد راهنما:**

**دکتر هادی عظیمی گرکانی**

**پژوهشگر:**

**مریم صابری جعفری**

**بهار ۱۳۹۵**

## تقدیم به

این پایان نامه را ضمن تشکر و سپاس بیکران از خداوند متعال و در کمال افتخار و امتنان تقدیم می

نمایم به:

\* محضر شریف حجت خدا بر روی زمین حضرت حجت ابن الحسن العسکری (عج)؛

\* محضر ارزشمنند پروماد عزیزم به خاطر همه می تلاش های محبت آمیزی که در دوران مختلف زندگی

ام انجام داده اند و با مهربانی، چگونه زیستن را به من آموخته اند؛

\* به استادان فرزانه و فریخته ای که در راه کسب علم و معرفت مریاری نمودند؛

\* به آنان که در راه کسب دانش را به من هدایت نمودند؛

و در آخر

\* به آنان که نفس خیرشان و دعای روح پرورشان بدرقه می راهم بود؛

## مهمتر

آنگاه که واژه مادر قالب کلمات رشد می‌کنند و کتاب زندگی را با طراوت و با مفهوم می‌سازند، این معلم است که دائرة المعارف معانی و معانییم زندگی را یکی پس از دیگری سنجی کرده و چشم انداز زیبای آن را برای شاگردانش ترسیم می‌کند و نفعی از ایمان و معرفت را برایشان آشکار می‌سازد؛ لذا به مصداق حدیث شریف: «من لم یسکر المخلوق لم یسکر الخالق» از پدر و مادر عزیزم و استاد اهنمای محترم جناب آقای دکتر هادی عظیمی کرکانی کمال سپاسگزاری را می‌نمایم. همچنین از تمام اساتید دانشگاه که از وجود پربرکتشان بهره‌ وافر کسب نموده‌ام، سپاسگزاری می‌نمایم.

## بسمه تعالی

### تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب **مریم صابری جعفری** دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره دانشجویی **۹۳۰۲۹۹۰۱۲** در رشته **فقه مقارن و حقوق جزای اسلامی** که در تاریخ **۹۵/۲/۲۹** از پایان نامه خود تحت عنوان: **آثار أجل در عقدهای مضاربه و بیع سلف**

با کسب نمره **۱۷/۷۵** و درجه **بسیارخوب** دفاع نموده ام بدین وسیله متعهد می شوم:

۱. این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.

۲. این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و مؤسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳. چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هر گونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴. چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچ گونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضاء:

## بسمه تعالی

در تاریخ ۹۵/۲/۲۹

دانشجوی کارشناسی ارشد **مریم صابری جعفری** از پایان نامه خود دفاع نموده و با

نمره **۱۷/۷۵** بحروف هفده و هفتاد و پنج و با درجه **بسیارخوب**

مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

بسمه تعالی

دانشگاه آزاد اسلامی - واحد تهران مرکزی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

(این چکیده به منظور چاپ در پژوهش نامه دانشگاه تهیه شده است)

نام واحد دانشگاهی: تهران مرکزی	کد: ۱۰۱	کد شناسایی پایان نامه: ۱۰۱۲۰۴۰۷۹۴۲۰۳۶
عنوان پایان نامه: آثار أجل در عقود مضاربه و بیع سلف		
نام و نام خانوادگی دانشجو: مریم صابری جعفری	شماره دانشجویی: ۹۳۰۲۹۹۰۱۲	تاریخ شروع پایان نامه: ۹۴/۶/۹
رشته تحصیلی: فقه مقارن و حقوق جزای اسلامی	استاد راهنما: دکتر هادی عظیمی گرکانی	تاریخ اتمام پایان نامه: ۹۵/۲/۲۹
<p>چکیده پایان نامه ( شامل خلاصه، اهداف، روش های اجرا و نتایج به دست آمده):</p> <p>این پژوهش با عنوان «آثار أجل در عقود مضاربه و بیع سلف» با تکیه بر آرای فقها و حقوقدانان مورد توجه و بررسی قرار گرفته است. در کتب فقهی و حقوقی بخش گسترده ای از مباحث را عقود تشکیل می دهند که در این پایان نامه دو عقد مضاربه و بیع سلف که از عقود رایج و سنتی در فقه و حقوق اسلامی هستند مورد بررسی قرار گرفته اند و آثار أجل در این دو عقد مورد پژوهش قرار گرفته است. مدت (أجل) نیز از موضوعاتی است که از نظر قانون گزار هم بسیار حائز اهمیت است و هم آثاری را به دنبال دارد که طرفین قرارداد را در آن دخالت موثر و مستقیم دارند. عقد مضاربه به عقدی جایز است و شرط أجل در آن، لازم نیست تنها اثری که از نظر فقها و حقوقدانان در مورد شرط أجل در عقد مضاربه می توان بیان کرد این است که پس از انقضای أجل و مدتی که تعیین شده، عامل نمی تواند در مال مالک تصرف کند و اجازه بعدی عامل منوط به اجازه جدید مالک است. عقد بیع سلف نیز عقدی لازم است و ذکر مدت در آن از ارکان این عقد است به نحوی که ذکر نکردن آن ارکان این عقد را به هم می ریزد. در این عقد، شرط أجل باید مضبوط و معین باشد و در صورت عدم تعیین آن باعث بطلان این عقدی گردد. لذا می توان گفت: عقد بیع سلف از قراردادهای مدت دار و موجد است به طوری که در این عقد اگر مدت تعیین شده نامعلوم یا در مدت، احتمال زیاده و نقصان باشد، باطل است.</p> <p>کلیدواژه ها: أجل، عقد، عقد مضاربه، قراض، عقد بیع سلف</p>		

نظر استاد راهنما برای چاپ در پژوهش نامه دانشگاه  مناسب است  تاریخ و امضا:

مناسب نیست

## فهرست مطالب

عنوان	صفحه
چکیده .....	۱
دبیاچه .....	۲
فصل اول: کلیات و مفاهیم	
۱-۱-۱ طرح تحقیق .....	۴
۱-۱-۱-۱ بیان مسأله .....	۴
۱-۱-۱-۲ اهمیت .....	۴
۱-۱-۱-۳ سؤالات .....	۴
۱-۱-۱-۳-۱ سؤال اصلی .....	۴
۱-۱-۱-۳-۲ سؤالات فرعی .....	۴
۱-۱-۴ اهداف .....	۵
۱-۱-۵ فرضیه های تحقیق .....	۵
۱-۱-۶ روش تحقیق .....	۵
۱-۱-۷ پیشینه .....	۵
۱-۲-۱ واژه شناسی .....	۷
۱-۲-۱-۲ واژه ی أجل .....	۷
۱-۲-۱-۱: معنای لغوی أجل .....	۷
۱-۲-۲-۲ معنای فقهی و حقوقی أجل .....	۸
۱-۳-۱: واژه ی عقد .....	۸
۱-۳-۱: معنای لغوی عقد .....	۸
۱-۳-۲-۲ عقد در اصطلاح فقها و شرع .....	۹
۱-۳-۳-۳ عقد در اصطلاح حقوق .....	۹
۱-۴-۱: واژه ی مضاربه .....	۹
۱-۴-۱: معنای لغوی مضاربه .....	۹
۱-۴-۲-۲ ریشه یابی کلمه ی قراض .....	۱۱



- ۱-۴-۳: تعریف چندواژه ی فقهی ..... ۱۲
- ۱-۴-۴: معنای فقهی و حقوقی مضاربه ..... ۱۳
- ۱-۵-۵: واژه عقدبیع سلف ..... ۱۴
- ۱-۵-۱: معنای لغوی عقدبیع سلف ..... ۱۴
- ۱-۵-۲: معنای فقهی عقدبیع سلف ..... ۱۵
- ۱-۵-۲: معنای حقوقی عقدبیع سلف ..... ۱۵
- ۱-۵-۳: واژه ی عقدبیع سلم ..... ۱۵
- ۱-۶: تاریخچه ..... ۱۶
- ۱-۷: جایگاه بحث ..... ۱۶

### فصل دوم: بررسی مفهوم أجل و آثار و شرایط آن

- ۱-۲: بررسی أجل ..... ۱۸
- ۱-۱-۲: ویژگی های أجل ..... ۱۸
- ۲-۱-۲: لزوم تعیین مدت أجل ..... ۲۰
- ۳-۱-۲: ضمانت اجرای عدم تعیین زمان تعهد ..... ۲۰
- ۲-۲: انواع أجل ..... ۲۱
- ۱-۲-۲: أجل یقینی ..... ۲۱
- ۲-۲-۲: أجل قانونی ..... ۲۱
- ۲-۲-۳: أجل مراعات ..... ۲۱
- ۲-۲-۴: أجل مسقط ..... ۲۱
- ۲-۲-۵: أجل غیر محقق (محقق نشده) ..... ۲۲
- ۲-۲-۶: أجل معلق ..... ۲۲
- ۲-۲-۷: أجل قراردادی ..... ۲۲
- ۱-۷-۲-۲: انواع أجل قراردادی ..... ۲۲
- ۱-۷-۲-۲: أجل واقف ..... ۲۲
- ۱-۷-۲-۲: أجل فاسخ ..... ۲۳
- ۳-۲: تقسیم أجل از حیث شمول ..... ۲۳
- ۳-۳-۱: أجل کوتاه مدت ..... ۲۳
- ۳-۳-۲: أجل میان مدت ..... ۲۳

۲۳	..... ۳-۳-۲ اجل درازمدت
۲۳	..... ۴-۲ منشأ اجل
۲۳	..... ۱-۴-۲ توافق
۲۳	..... ۲-۴-۲ قانون یاشرع
۲۴	..... ۳-۴-۲ قضاء
۲۵	..... ۵-۲ شیوه های انتخاب اجل
۲۵	..... ۱۱-۵-۲ اجل نامضبوط
۲۵	..... ۱۲-۵-۲ اجل مضبوط
۲۵	..... ۱۳-۵-۲ اجل مجهول
۲۵	..... ۶-۲ نفع اجل
۲۶	..... ۷-۲ آثاراجل
۲۶	..... ۱۱-۷-۲ آثارپیش ازحلول اجل
۲۷	..... ۱۲-۷-۲ آثارپس ازسرآمداجل مقرر
۲۷	..... ۳-۷-۲ فرارسیدن موعداجل
۲۸	..... ۴-۷-۲ انصراف ازاجل
۲۹	..... ۵-۷-۲ سقوط قانونی اجل
۲۹	..... ۶-۷-۲ سقوط قراردادی اجل
فصل سوم: بررسی عقد مضاربه و آثاراجل در آن	
۳۲	..... ۱-۳ حقیقت مضاربه
۳۲	..... ۱۲-۳ ادله ی مشروعیت مضاربه
۳۲	..... ۱-۲-۳ مضاربه دربنای عقلاء
۳۳	..... ۲-۲-۳ مضاربه درقرآن
۳۴	..... ۳-۲-۳ مضاربه درروایات
۳۵	..... ۳-۳ ارکان مضاربه و شرایط آن
۳۵	..... ۱-۳-۳ عقد
۳۶	..... ۲-۳-۳ صاحب سرمایه (مالک)
۳۶	..... ۱-۲-۳-۳ شرایط عمومی برای صاحب سرمایه

- ۳۳-۳-۳ کارمند (عامل) ..... ۳۷
- ۳-۳-۳-۱ شرایط خصوصی برای کارمند ..... ۳۷
- ۳-۳-۳-۲ مقایسه عقد مضاربه با حق العمل کاری ..... ۳۸
- ۳-۳-۳-۳ تحلیلی دیگر ..... ۳۹
- ۳-۳-۳-۴ نقد بودن سرمایه ..... ۳۹
- ۳-۳-۳-۴-۱ آیا چک جزو سرمایه ی نقد است یا جزو دین؟ ..... ۳۹
- ۳-۳-۴-۲ خصوصیات عقد مضاربه ..... ۴۱
- ۳-۳-۴-۱ مضاربه عقدی است عهدی و معوض ..... ۴۱
- ۳-۳-۴-۲ مضاربه از ترکیب چندین عقد به وجود می آید ..... ۴۱
- ۳-۳-۴-۲-۱ احکام وکالت ( اثر معاملات) ..... ۴۲
- ۳-۳-۴-۲-۲ احکام ودیعه ( امین بودن عامل) ..... ۴۲
- ۳-۳-۴-۲-۳ احکام شرکت (سود تجارت) ..... ۴۲
- ۳-۳-۴-۳ مضاربه عقدی است جایز ..... ۴۲
- ۳-۳-۵ موضوع عقد مضاربه ..... ۴۳
- ۳-۳-۶-۱ بررسی دلیل بطلان عقد مضاربه در غیر تجارت ..... ۴۶
- ۳-۳-۶-۲ دلیل اول اجماع ..... ۴۶
- ۳-۳-۶-۳ دلیل دوم: اصله الفساد ..... ۴۸
- ۳-۳-۶-۳ دلیل سوم ..... ۴۹
- ۳-۳-۷-۱ بررسی ادله ی صحّت عقد مضاربه در غیر تجارت ..... ۴۹
- ۳-۳-۷-۱ دلیل اول: عموم آیه ی «أوفوا بالعقود» (مائده: ۱) ..... ۴۹
- ۳-۳-۷-۲ دلیل دوم: اطلاق آیه ی «تجاره عن تراض» ..... ۵۲
- ۳-۳-۷-۳ دلیل سوم: روایات باب مضاربه ..... ۵۳
- ۳-۳-۸ تعریف تاجر از دیدگاه حقوق ..... ۵۳
- ۳-۳-۹ تعریف عملیات تجارته در حقوق ..... ۵۴
- ۳-۳-۱۰ کالاهای تجارته نزد عرف ..... ۵۴
- ۳-۳-۱۱ قلمرو مضاربه ..... ۵۵
- ۳-۳-۱۲ احکام مضاربه ..... ۵۶
- ۳-۳-۱۲-۱ الزوم وجواز مضاربه ..... ۵۶

- ۳-۱۲-۱۲ دله ی جایز بودن عقد مضاربه ..... ۵۷
- ۳-۱۳ آیا شرط عدم فسخ مضاربه قبل از حلول أجل درست است؟ ..... ۵۹
- ۳-۱۴ تحلیل مضاربه بر مبنای شرکت ..... ۶۰
- ۳-۱۵ تضمین سرمایه در قرارداد مضاربه به عهده ی کیست؟ ..... ۶۱
- ۳-۱۵-۱ نظریه ی اول درباره ی ضمان سرمایه ..... ۶۱
- ۳-۱۵-۲ نظریه ی دوم درباره ی ضمان سرمایه ..... ۶۲
- ۳-۱۶-۱ تضمین سود ..... ۶۳
- ۳-۱۶-۱۱ اهمیت سود ..... ۶۳
- ۳-۱۶-۲ مقصود از سود چیست؟ ..... ۶۴
- ۳-۱۶-۳ تضمین سود معین از سوی بانک ..... ۶۴
- ۳-۱۷-۱ هزینه های عملیات مضاربه بر عهده ی کیست؟ ..... ۶۵
- ۳-۱۷-۲ هزینه ی سفر در مضاربه ..... ۶۵
- ۳-۱۷-۲ مخالفات عامل از اوامر مالک در قرارداد مضاربه ..... ۶۶
- ۳-۱۸ قرارداد مضاربه به صورت مشارکتی ..... ۶۸
- ۳-۱۸-۱ مضاربه گروهی از طرف عاملان ..... ۷۲
- ۳-۱۹ فسخ در جریان عملیات تجاری ..... ۷۳
- ۳-۲۰ فسخ بعد از خاتمه عملیات تجاری ..... ۷۳
- ۳-۲۱ اشتراط أجل در مضاربه در فقه ..... ۷۴
- ۳-۲۱-۱ عقد و شرط هردو باطل است ..... ۷۴
- ۳-۲۱-۲ عقد صحیح و شرط واجب الوفاء نیست ..... ۷۵
- ۳-۲۲ اشتراط أجل در مضاربه در قانون مدنی ..... ۷۵
- ۳-۲۳ فتوای امام خمینی (ره) در مورد ماده ی ۵۵۲ قانون مدنی ..... ۷۷
- فصل چهارم: بررسی آثار أجل در عقد بیع سلم
- ۴-۱ تعریف بیع سلف ..... ۸۰
- ۴-۲ ارکان بیع سلف ..... ۸۰
- ۴-۳ اقسام بیع از جهت زمان تسلیم مبیع و ثمن ..... ۸۱
- ۴-۳-۱ بیع نقد ..... ۸۱
- ۴-۳-۲ بیع نسبه ..... ۸۱

- ۳-۳-۴ بیع سلف ..... ۳-۳-۴ ..... ۸۱
- ۴-۳-۴ بیع کالی به کالی ..... ۴-۳-۴ ..... ۸۲
- ۴-۴ شرایط صحّت بیع سلف ..... ۴-۴ ..... ۸۲
- ۴-۴-۱ شرایط صحّت بیع سلف در قانون مدنی ایران ..... ۴-۴-۱ ..... ۸۲
- ۴-۴-۲ شرایط صحّت بیع سلف در فقه امامیه ..... ۴-۴-۲ ..... ۸۳
- ۴-۴-۲-۱ شرط اوّل ذکر جنس ..... ۴-۴-۲-۱ ..... ۸۳
- ۴-۴-۲-۲ شرط دوّم ذکر وصف ..... ۴-۴-۲-۲ ..... ۸۳
- ۴-۴-۲-۳ شرط سوّم قبض ثمن قبل از تفرّق ..... ۴-۴-۲-۳ ..... ۸۴
- ۴-۴-۲-۴ اقبض بعض ثمن ..... ۴-۴-۲-۴ ..... ۸۵
- ۴-۴-۲-۵ مدّت دار بودن ثمن در بیع سلف ..... ۴-۴-۲-۵ ..... ۸۵
- ۴-۴-۲-۳ سلف در دین ..... ۴-۴-۲-۳ ..... ۸۶
- ۴-۴-۲-۴ شرط چهارم: تقدیر مسلم فیه و ثمن ..... ۴-۴-۲-۴ ..... ۸۷
- ۴-۴-۲-۵ شرط پنجم: تعیین دقیق زمان تسلیم مبیع ..... ۴-۴-۲-۵ ..... ۸۷
- ۴-۴-۲-۵-۱ وضعیت تشکیل بیع سلف به صورت حال ..... ۴-۴-۲-۵-۱ ..... ۸۸
- ۴-۴-۲-۶ شرط ششم: امکان وجود مسلم فیه ..... ۴-۴-۲-۶ ..... ۸۹
- ۴-۴-۲-۶-۱ تعدّد مسلم فیه در وقت حلول أجل ..... ۴-۴-۲-۶-۱ ..... ۹۰
- ۴-۴-۵ احکام بیع سلف ..... ۴-۴-۵ ..... ۹۰
- ۴-۴-۵-۱ بیع مسلم فیه قبل از حلول أجل ..... ۴-۴-۵-۱ ..... ۹۰
- ۴-۴-۵-۲ بیع مسلم فیه بعد از حلول أجل و قبل از قبض ..... ۴-۴-۵-۲ ..... ۹۱
- ۴-۴-۶ جایگزینی مسلم فیه ..... ۴-۴-۶ ..... ۹۱
- ۴-۴-۶-۱ تحویل کالایی غیر از جنس مسلم فیه ..... ۴-۴-۶-۱ ..... ۹۱
- ۴-۴-۶-۲ تحویل کالایی نامرغوب تر، کمتر یا بیشتر از مسلم فیه ..... ۴-۴-۶-۲ ..... ۹۲
- ۴-۴-۷ جریان شروط در بیع سلف ..... ۴-۴-۷ ..... ۹۳
- ۴-۴-۸ کاربرد بیع سلف ..... ۴-۴-۸ ..... ۹۳
- ۴-۴-۹ کالاهای موضوع عقد سلف و ضوابط اجرایی آن ..... ۴-۴-۹ ..... ۹۴
- ۴-۴-۱۰ انگاهی به قراردادهای پیش فروش در عصر حاضر ..... ۴-۴-۱۰ ..... ۹۵
- ۴-۴-۱۰-۱ انواع معروف و شایع ..... ۴-۴-۱۰-۱ ..... ۹۵
- ۴-۴-۱۰-۲ پیش فروش کالا با کالا ..... ۴-۴-۱۰-۲ ..... ۹۵

- ۳-۱۰-۴ پیش فروش کالا در برابر کالا ..... ۹۵
- ۴-۱۰-۴ پیش فروش اثمان در برابر کالا ..... ۹۵
- ۵-۱۰-۴ پیش فروش اثمان در برابر اثمان ..... ۹۵
- ۱-۵-۱۰-۴ پیش فروش طلا در برابر نقره یا بالعکس ..... ۹۵
- ۲-۵-۱۰-۴ پیش فروش اسکناس در برابر اسکناس ..... ۹۶
- ۳-۵-۱۰-۴ مافی الذمه ی بایع، ثمن بیع شود ..... ۹۶
- ۴-۵-۱۰-۴ تقسیم تسلیم مبیع بر زمان های معین و متعدّد ..... ۹۶
- ۱۱-۴ اوکالت فروشنده در مورد فروش کالای بیع سلف ..... ۹۶
- نتیجه گیری ..... ۹۹
- کتابنامه ..... ۱۰۲

## چکیده

این پژوهش با عنوان «آثار أجل در عقود مضاربه و بیع سلف» با تکیه بر آرای فقها و حقوقدانان مورد توجه و بررسی قرار گرفته است. در کتب فقهی و حقوقی بخش گسترده ای از مباحث را عقود تشکیل می دهند که در این پایان نامه دو عقد مضاربه و بیع سلف که از عقود رایج و سنتی در فقه و حقوق اسلامی هستند مورد بررسی قرار گرفته اند و آثار أجل در این دو عقد مورد پژوهش قرار گرفته است. مدت (أجل) نیز از موضوعاتی است که از نظر قانون گزار هم بسیار حائز اهمیت است و هم آثاری را به دنبال دارد که طرفین قرارداد را در آن دخالت موثر و مستقیم دارند. عقد مضاربه به عقدی جایز است و شرط أجل در آن، لازم نیست تنها اثری که از نظر فقها و حقوقدانان در مورد شرط أجل در عقد مضاربه می توان بیان کرد این است که پس از انقضای أجل و مدتی که تعیین شده، عامل نمی تواند در مال مالک تصرف کند و اجازه بعدی عامل منوط به اجازه جدید مالک است. عقد بیع سلف نیز عقدی لازم است و ذکر مدت در آن از ارکان این عقد است به نحوی که ذکر نکردن آن ارکان این عقد را به هم می ریزد. در این عقد، شرط أجل باید مضبوط و معین باشد و در صورت عدم تعیین آن باعث بطلان این عقدی گردد. لذا می توان گفت: عقد بیع سلف از قراردادهای مدت دار و موجل است به طوری که در این عقد اگر مدت تعیین شده نامعلوم یا در مدت، احتمال زیاده و نقصان باشد، باطل است.

**کلیدواژه ها: أجل، عقد، عقد مضاربه، قراض، عقد بیع سلف**

## دیباچه:

از آنجایی که انسان موجودی اجتماعی است، ناگزیر است که با سایر افراد هم نوع خود رابطه ایجاد کند، تا نیازهای گوناگون خویش را در پرتو روابط مختلف رفع و تأمین کند. با مراجعه به تاریخ و آثار انسانهای دوره های نخستین، به این حقیقت می رسیم که از همان دوران اولیه پیدایش انسان، روابطی میان افراد بشرو وجود داشته، و این روابط بی نظم و بدون سیستم نبوده است، زیرا اگرچه تدوین نشده بود و نام قانون بر آن إطلاق نمی شده است، ولی مردم خردمند در میان خود بناء عقلایی که چیزی از قانون کم نبوده را داشته اند. بدیهی است که هیچ انسانی به از دست دادن امکانات و دارایی و منافع خویش تن در نمی دهد مگر آنکه در برابر آن چیزی که بدان نیاز داشته چیزی بدست آورد. و برای اینکه زندگی خود را ادامه دهد و ما یحتاج خود را بتواند تأمین کند باید با سایر هموعان خود معاوضه کند و این روابط خویش را باید طبق قانونی نظم دهد که حقی از هیچ کس تباہ نگردد، و هر کس تکلیف خود را در برابر دیگری بداند، و اینجاست که معاملات بایک سیستم ویژه و جالب پا به عرصه وجود می گذارند؛ که برخی از معاملات برای به وجود آمدن، نیاز به رضا و اراده دو طرف دارند، که در اصطلاح تحت عنوان عقود مطرح هستند در برخی از این عقود شرط أجل (مدت) را میتوان تعیین نمود ولی تعیین آن در عقد، آن را لازم نمی گرداند مثل عقد مضاربه.

در بین عقود مهم ترین آنها عقد بیع است، که دارای صور مختلفی است. چنانچه بیع و ثمن هردو نقد و یا حال باشند یعنی برای قبض و اقباض آنها أجلی معین نشده باشد بیع را حال گویند و مخالف آن را یعنی بیع و ثمن هردو مؤجل باشند را کالی به کالی گویند. اگر ثمن حال و بیع مؤجل باشند آن را بیع سلف گویند.

در این پژوهش به بررسی آثار أجل در عقود مضاربه و بیع سلف از دیدگاه فقه امامیه و با مراجعه به منابع فقهی و حقوقی پرداخته شده است.

این پایان نامه مشتمل بر چهار فصل می باشد:

فصل اول کلیات و مفاهیم. فصل دوم بررسی مفهوم أجل و آثار و شرایط آن. فصل سوم بررسی عقد مضاربه و آثار أجل در آن. فصل چهارم بررسی عقد بیع سلف و آثار أجل در آن.



# فصل اوّل:

## کلیّات و مفاهیم

## ۱-۱ طرح تحقیق

### ۱-۱-۱ بیان مسأله

در عقود و قراردادهای رایج بین عرف أجل و مدت تأثیر بسزایی دارد. گاهی وجود أجل باعث تسهیل ثمن میشود و در برخی موارد ماهیت عقد را از نظر نقدی و غیر نقدی تعیین میکند. (نسیه و سلم) از سوی دیگر، در مبحث عقد مضاربه شرط أجل را میتوان تعیین کرد ولی تعیین آن در عقد، آن را لازم نمیکند.

این پایان نامه، به بررسی آثار أجل در عقود مضاربه و بیع سلف می پردازد و نظرات فقهاء و حقوقدانان را در آن مطرح نموده و نقش و آثار أجل را در هر یک از این عقود مورد بررسی و تحقیق قرار می دهد.

### ۱-۱-۲ اهمیت

در کلیه عقود، مدت از موضوعاتی است که هم از نظر قانون گذار بسیار حائز اهمیت است و هم آثاری به دنبال دارد که طرفین قرارداد در آن دخالت مؤثر و مستقیم دارند. ذکر مدت در بعضی از قراردادها از جمله عقد بیع سلم (سلف) از ارکان این عقد است به نحوی که ذکر نکردن آن ارکان قرارداد را به هم می ریزد و قرارداد، فاقد مبانی قانونی می شود. همچنین در بعضی از قراردادها از جمله عقد مضاربه ذکر کردن مدت در آن جایز است. اهمیت این موضوع در آن است که عقد بیع سلم (سلف) و عقد مضاربه از عقود رایج در جامعه هستند و تفاوتهای زیادی نسبت به هم دارند و در قانون مدنی نیز از این دو عقد در موارد بیشماری سخن گفته شده است و نیز ذکر مدت در این عقود باهم متفاوت است، بر آن شدم که تفاوت این دو عقد را باهم بررسی کرده، نظر فقهاء و حقوقدانان را در باره این دو عقیدیان کرده و همچنین آثار أجل را که مهم ترین انگیزه اینجانب برای تدوین این پایان نامه است را در این دو عقد مورد بررسی قرار دهم.

### ۱-۱-۳ سؤالات

#### ۱-۱-۳-۱ سؤال اصلی

آثار أجل در عقود مضاربه و بیع سلف چگونه است؟

#### ۱-۱-۳-۲ سؤالات فرعی

۱- مفهوم أجل چیست و شرایط و ضوابط آن چیست؟

۲- تعریف عقد مضاربه چیست و اثر اجل در آن چیست؟

۳- تعریف عقد بیع سلف (سلم) چیست و اثر اجل در آن چیست؟

#### ۱-۱-۴ اهداف

ارائه یک پژوهش مستقل دانشگاهی در زمینه مبحث آثار اجل در عقود مضاربه و بیع سلف (سلم) و تطبیق بین بحث های فقهی و حقوقی میتواند راهگشایی برای پژوهشگران و نیز رفع ابهام از مجهولات بحث شود. همچنین ذکر مدّت ازارکان بعضی از عقود است. و این دو عقد از نظر مدّت (اجل) بایکدیگر متفاوت هستند.

#### ۱-۱-۵ فرضیه های تحقیق

۱- اجل به معنای مدّت است و دارای شرایط در مورد هر عقد است.

۲- عقد مضاربه عقدی است که به موجب آن شخصی به دیگری سرمایه می دهد که با آن تجارت کند و در برابر زحمتش حصّه ی معینی از سود را می گیرد و ذکر اجل در آن، جایز است.

۳- عقد بیع سلف (سلم) نیز عقدی است که در آن بها یا ثمن معامله نقداً و در هنگام انعقاد بیع پرداخت می شود ولی مبیع مؤجل و کلی فی الذمه است.

#### ۱-۱-۶ روش تحقیق

تحقیق مزبور، تحقیقی تحلیلی و توصیفی بوده و هم چنین با مراجعه به کتابخانه های مختلف و دسترسی به کتابهای بسیاری به دست آمده است. فیش های اولیه تحقیق جمع آوری شده است و سپس در سایه ی راهنمایی های استاد راهنمای گرامی فیش هاتدوین شده و پایان نامه شکل گرفته است.

#### ۱-۱-۷ پیشینه

در طول تاریخ در همه جوامع عقود، شایع و رایج بوده و عقود و بحث اجل در آنها در زندگی روزمره ی انسانها نقش زیادی داشته است و اسلام دارای یک نظام حقوقی مستقل است که از قرآن و سنت گرفته شده و در طول تاریخ پرفرازونشیب فقه شیعه، فقهای عظام به استخراج و گردآوری آنها پرداخته اند و در کتابهای خود بخشی را به باب عقود که شامل بیع، اجاره، مضاربه و... اختصاص داده اند و به تفصیل این مباحث حقوقی را مورد کنکاش قرار داده اند. در کتابهای فقهی در مورد عقود و اقسام آن بحث شده است و به اجل نیز اشاره شده است ولی بحث مفصل و مجزایی در کتب فقهی و تحت عنوان کتاب

مستقلی در باب آثار اجل در عقود مضاربه و بیع سلف (سلم) نوشته نشده است. در ذیل به چند مورد کتاب و پایان نامه هایی که مورد استفاده قرار داده ام و اجل نیز در آنها آمده است اشاره میکنم:

۱) جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام، شیخ محمد حسن نجفی، ۱۴۰۴، جلد ۲۳ و ۲۶، دار احیاء التراث العربی، بیروت-لبنان. ۲) مسالک الافهام الی تنقیح شرایع الاسلام، شهید ثانی، زین الدین بن نورالدین علی بن احمد عاملی، ۱۴۱۳، جلد ۱ و ۳ و ۴ و ۶، مؤسسه ی المعارف الاسلامیه، قم. ۳) منهاج الصالحین، السید ابوالقاسم الخویی، ۱۴۱۰، جلد ۲، نشر مدینه العلم، قم. ۴) المكاسب المحرمه والبیع والخیارات (ط- الحدیثه)، شیخ مرتضی بن محمد امین انصاری دزفولی، ۱۴۱۵، جلد ۱ و ۳ و ۶، کنگره ی جهانی بزرگداشت شیخ اعظم انصاری، قم. ۵) لسان العرب، ابن منظور، العلامه ابو الفضل جمال الدین محمد بن مکرم، ۱۴۱۴، جلد ۱ و ۷ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۵، دار الفکر للطباعة والنشر والتوزیع- دار صادر، بیروت-لبنان. ۶) تحریر الوسیله، سید روح الله موسوی خمینی، بی تا، جلد ۱ و ۲، مؤسسه ی مطبوعات دار العلم، قم.

اما از بعد حقوقی نیز میتوان گفت؛ حقوقدانان در مورد اجل در عقود مضاربه و بیع سلف (سلم) به طور مفصل و در کتاب مستقلی تحت عنوان پایان نامه ی اینجانب به بحث و بررسی نیز پرداخته اند، بلکه در کتب خویش در بین مطالب خود، بحث اجل را مطرح کرده اند و انواع اجل و مسائل مربوط به آن را بیان نموده اند؛ از جمله کتب حقوقی که در این رابطه بحث شده است؛ ۱) کتاب حقوق مدنی، دکتر سید حسن امامی، ۱۳۴۰، جلد ۱ و ۲، انتشارات اسلامیه، تهران. ۲) کتاب حقوق مدنی دوره ی عقود معین، دکتر ناصر کاتوزیان، ۱۳۷۸، جلد ۱، شرکت سهامی انتشار، تهران. ۳) کتاب حقوق تعهدات، دکتر ناصر کاتوزیان، ۱۳۶۳، جلد ۱، مؤسسه ی انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، تهران. ۴) دانشنامه ی حقوق خصوصی مسعود انصاری و محمد علی طاهری، ۱۳۸۶، ج ۱، محراب فکر، تهران.

بنابراین می توان گفت: کتاب یار ساله ای که «آثار اجل را در عقود مضاربه و بیع سلف» را به طور مفصل و به گونه ای که در این پایان نامه مطرح شده، نوشته نشده است.